

אל תירא מרדה מצרימה

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֱלֹכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרָם אַמּוֹת: וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֵא בְּאֶרֶץ שֶׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לְאֱלֹהֵי אָבִיו יַצְחָק: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַנְּנִי: וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הֵאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֵל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרִימָה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם: אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךְ גַּם עִלָּה וַיֹּסֵף יִשְׁתַּחֲוֶה יָדוֹ עַל עֵינָיִךְ" (בראשית מה כח - מו ד)¹

שכל טוב (בובר) בראשית פרק מה כח

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי" - דבר גדול הוא זה עלי, ודי לי בו שעוד יוסף בני חי.²

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֵל יוֹסֵף אַמּוֹתָה הַפְּעַם אַחֲרַי רְאוֹתִי אֶת פְּנֵיךָ כִּי עוֹדֶיךָ חַי" (בראשית מו ל). פירוש ספורנו על הפסוק: "ייהי רצון שאמות בזאת התשועה ולא יוסיף עצב עמה".³

ספורנו

"אלכה ואראנו" - לא שאגור שם כדבריו.⁴

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק מז

"וַיֹּאמֶר אֵל יוֹסֵף בְּנֵי חַי" - כיון שאמר להם: מה מעשיכם? אמרו לו: רועי צאן עבדיך. בקש להם: מה הנאה יש לי מכס שבאתם בארצי? הלא כל רועי צאן הוא תועבת מצרים? וקודם שדבר הוא, התחילו הם לומר: לגור בארץ באנו. לא ירדנו פה להשתקע אלא לגור בארץ באנו, כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. הא אם היה מרעה, לא באנו למצרים. ושמה תאמר לא היה רעב גדול? ת"ל כי כבד הרעב, הא תדע כי אנוסים ירדנו.⁶

¹ "פרשה קטנה" זו של ירידת יעקב למצרים אומרת פרשני ודרשני. סיפור אישי של אב שהולך לראות את בנו האהוב (בן אשתו האהובה) ורמזים לסיפור לאומי רחב יותר, משמשים כאן בערבוביה. "רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות" הוא פסוק פשוט וברור. "ויזבח זבחים" הוא דבר יוצא דופן אצל האבות. למה נזקק לכך יעקב? האם יש בכך רמז למשהו נוסף מעבר לנסיעה לראות את הבן? "אל תירא מרדה מצרימה" - ממה בדיוק מפחד יעקב? שלא יעמוד בתלאות הדרך או משהו "גדול" יותר? האם הוא נזכר ביציאתו הקודמת לגלות חרן? או באביו שלא ירד מהארץ או בסבו שירד למצרים ואירע לו מה שאירע? "כי לגוי גדול אשימך שם" - כאן יש היבט לאומי ברור שהוא ודאי מעבר לרצון ולצורך לראות את יוסף. ופסוק ד קשה במיוחד. את ראשו: "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" אפשר להבין כהמשך ל"כי לגוי גדול אשימך שם", היינו בהיבט לאומי כללי ונקיים ההבטחה לאברהם. אבל אם כך, מהו סופו "ויוסף ישית ידו על עיניך"? מה תשובה היא זו לפחד מהירידה למצרים? בניך יישארו שם לטוב או לרע ואתה את נפשך הצלת? האם סופו של הפסוק מעיד על ראשו: "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" שגם הוא בהיבט האישי הצר של יעקב (זו אכן שיטת רש"י כפי שנראה להלן).

² ורשב"ם מפרש: "אתם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל, רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו אינו מושל". יעקב מתבשר שיוסף חי והוא רוצה לראות אותו טרם מותו. לזכות ברגע אחד של "שמחה וחדווה" (רש"י). "רב לי זאת השמחה" - אומר אבן עזרא על הפסוק. "רב טוב יש לי" - מפרש רד"ק. לאחר מכן הוא מוכן למות. הכל נראה כסיפור אישי ואנושי וגם אם מסתתר כאן חשבון מורכב יותר, הרי זה עדיין "בתוך המשפחה". כוונתנו להשוואה המתבקשת של "בטרם אמות" של יעקב עם "בטרם אמות" של יצחק (ראה בראשית כז ל) שיש בו מעין מידה כנגד מידה. אבל משהו מעבר לזה? ירידה לגלות, למשל? מי בכלל חושב על כך? ואם חשב על כך יעקב, האם יש אפשרות שהיה נוהג אחרת בהתרגשות הגדולה של "רב עוד יוסף בני חי"?

³ קפצנו לסוף פרק מו למפגש של יעקב עם יוסף עליו הרחבנו בדברינו **פגישת יעקב ויוסף** בפרשה זו בשנה האחרת. גם כאן הפן האישי הוא השולט. יעקב חי את רגע המפגש ותו לא. והרי לנו, אגב, מקור "משלנו" לביטוי "לראות את נאפולי ולמות" (מי מכיר מקור הביטוי?). יעקב חי את הרגע ומצדו זה יכול להיות סוף הסיפור. אבל אין הדברים פשוטים כל כך. עובדה שהוא ארוז את כל מטלטליו ולוקח את כל בני ביתו איתו למצרים! לשם מה? לראות את יוסף? לעבור את שנות הרעב? הוא ימות והם ידעו כבר איך ומתי לחזור לארץ? האם מודע יעקב למהלך הרחב יותר שהוא עושה כאן?

⁴ חזרנו לדברי יעקב בעת שהאחים מבישרים לו שיוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים. לפי פירוש ספורנו, יחד עם כל פרץ ההתרגשות, כבר שם יש אפשרות שיעקב רואה את הדברים שונה מיוסף ומביט קצת מעבר למעגל האישי הצר. "לא שאגור שם כדבריו" - לאילו דברים מתייחס יעקב. כפשוטו, לדבריו של יוסף שאומר לאחיו: "מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו ... רדה אלי אל תעמד: וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי ... וכלפלי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פן תגרש אתה וביתך וכל אשר לך" (בראשית מה ט-יא). "וישבת" אומר יוסף, לפחות למשך שנות הרעב. "לכה ואראנו" - אומר יעקב - "בטרם אמות" ותו לא. כך לפחות עפי' פירוש ספורנו. מה בדיוק יקרה? האב והבן ייפגשו ואז ייסוב יעקב על עקביו ויחזור לארץ כנען? ויוסף יכלכלו ממצרים כפי שעשה עד כה? ולא יגור ליד בן האהובה לשארית ימיו? אפשר. מדוע בעצם לא?

⁵ בראשית מז ד, כאשר אחי יוסף עומדים (מוציגים) לפני פרעה ואומרים לו את מה שיוסף מורה להם לומר. פחות או יותר. ראה שם. ⁶ האחים כן אומרים "לגור בארץ", אבל לפי דברי המדרש גם הם מסכימים שלא באו להשתקע במצרים. וכך גם אנו אומרים בהגדה: "מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים, אלא לגור שם" (ראה איזה פסוק בעל ההגדה דורש שם). האמנם? האמנם ראו יוסף ואחיו את הדברים עין בעין עם יעקב? נראה שהמדרש מייצג השקפה מאוחרת, של תקופתו, על הירידה למצרים (ועל גלויות אחרות בימים ההם ובזמן המדרש). אך במקרא אין הדברים נראים כך. ראה עמידתם של האחים לפני פרעה ואיך הם מוסיפים ואומרים, "ויאמר" ושוב "ויאמר". אפשר שלדור הבנים, יוסף ואחיו, היה "סדר יום" קצת שונה מזה של יעקב (ושל מדרש פסיקתא זוטרתא). סדר יום שאגב אולי קרוב יותר לזה של פרעה מזה של יעקב. כיצד רואה פרעה את מהלך העניינים? ראה דבריו לאחר התגלות יוסף לאחיו: "והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף ויטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו: ויאמר פרעה אל יוסף אמר אל אחיך זאת עשו טענו את בעיניכם ולכו באו ארצה כנען: וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק מו ג

"ויואמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה". אמר יעקב אבינו: יצחק אבי בקש לרדת מצרימה, אמר לו הקב"ה: אל תרד מצרימה (בראשית כו ב), ואני היאך אני יורד? לפיכך: "ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק" - על שם שעייכבו ליצחק מלרדת מצרימה וליעקב צוה לרדת. וראיה לדבר שהרי אמר לו הקב"ה: אל תירא מרדה מצרימה - אע"פ שעכבתי את אביך מלרדת, אתה רד. ונראין הדברים, שהרי ענה לו הקב"ה מעין מחשבותיו.⁷

פרקי דרבי אליעזר פרק לח

שמע יעקב על יוסף שהוא חי והיה מהרהר בלבו ואומר: איך אעזוב ארץ אבותי וארץ מולדתי ואת ארץ ששכינתו של הקב"ה בקרבה ואלך אל ארץ טמאה לתוך העבדים בני חס בארץ שאין יראת שמים ביניהם? אמר לו הקב"ה: יעקב, אל תירא מרדה מצרימה אנכי ארד עמך, ושמע יעקב את הדבר הזה ולקח את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ובנות בניו.⁸

רמב"ן בראשית פרק יב פסוק יא - פרשת לך לך, ירדת אברהם למצרים

ואמר למען יטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך, כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב. כי אברהם מפני הרעב בא לגור בארץ, וכעבור הרעב ישוב לארץ אשר נצטוו עליה ונתנה השם לו ולזרעו. והיה חושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם ריוח והצלה מאת האלהים לשוב, או שיתכן להם לברוח לארץ כנען בהתיאשם ממנה.⁹

שיטת רש"י

פרק מה פסוק כה: רב לי עוד שמחה וחדוה, הואיל ועוד יוסף בני חי
פרק מו פסוק א: לאלהי אביו יצחק - חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם.

פסוק ב: יעקב יעקב - לשון חיבה

פסוק ג: אל תירא מרדה מצרימה - לפי שהיה מיצר על שנוקק לצאת לחוצה לארץ:

פסוק ד: ואנכי אעלך - הבטיחו להיות נקבר בארץ.¹⁰

מצרים ואכלו את חלב הארץ". (בראשית מה טז-יח) וראה דברי רש"י שם: "ניבא ולא ידע מה ניבא". ושוב בעת עמידת האחים מול פרעה: "אָרְץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הוּא בְּמִיטֵב הָאָרֶץ הַזֹּשֵׁב אֶת אָבִיךָ וְאֶת אָחִיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גִּשְׁרֵן" (בראשית מז ו). פרעה, המארח, עקבי בגישתו כלפי המהגרים החדשים ממשפחת משנהו יוסף ובניגוד לגישה החשדנית שמייחס לו המדרש: "מה הנאה יש לי מכם שבאתם לארצי". וכך אכן קרה, כפי שהתורה מעידה עוד בסוף פרשתנו (בראשית מז כז): "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גִּשְׁרֵן וַיֵּאָחֶז בָּהּ וַיִּפְרֹו וַיִּרְבּוּ מְאֹד". אבל אנחנו רוצים לחזור לפסוקים שלנו. לכוונתו והרגשתו של יעקב כשהוא יורד לפגוש את יוסף. לפסוקים שהבאנו בראש דברינו ולא לאופן בו השתלשלו העניינים.

⁷ מדרש זה כבר מייצג היסוס של יעקב לגבי הירידה למצרים. מעין מחשבה שנייה אחרי ההתרגשות הראשונה וההחלטה המיידית ללכת לראות את יוסף "עם כל השבט". וכן הוא במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק מו א: "ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. אמר: אבי יצחק ביקש לרדת למצרים ועכבו הקב"ה, והיאך אני יורד בלי דברו? לכך נאמר לאלהי אביו יצחק, שיודיעני אם ירד אם לאו. ונראין הדברים שהרי ענה דבר הקודש מעין מחשבתו זאת". האם אנו שומעים כאן מורא מגלות? פחד משעבוד מצרים? הכרה שנפלה בחלקו של יעקב "הזכות" לקיים את ברית בין הבתרים? לאו דווקא. יעקב פשוט מתיירא מעצם הירידה למצרים והשהייה שם ולוא באופן זמני. יעקב לא רצה להיות שונה מיצחק אביו שצוה לא לרדת מארץ.

⁸ מדרש זה הולך עוד צעד קדימה. כבר לא רק היסוס מנטישת דרך האבות, אלא חשש מטומאת מצרים וגילוליה! ועדיין אפשר להבין מדרש זה ברמה האישית וללא חשבונות לאומיים-היסטוריים. יש כאן פחד טבעי ופשוט ממפגש עם תרבות זרה ובלתי-מוכרת של מעצמה עולמית. פחד משהיה בארץ טמאה גם אם לזמן קצר, עד חלוף הרעב. יעקב ידע מן הסתם מה קרה לאברהם זקנו כשירד למצרים בתחילת פרשת לך לך וחשש אפילו ממפגש זמני עם תרבות מצרים הדומיננטית והכל כך זרה.

⁹ בהמשך נראה שבפרשתנו הרמב"ן מציג דרך שונה. אך כאן, בפירושו לפרשת לך לך, הוא מזכיר לנו תקדים חשוב שיעקב יכול להסתמך עליו: אברהם הסבא. יש ליעקב למעשה שני תקדימים: סבו אברהם שירד למצרים בשנות הרעב וחזר, ואביו יצחק שלא ירד ונאחז בארץ בכל התנאים (וקיים "גור בארץ הזאת" כנגד "לגור בארץ באנר"). בדרך מי משניהם הוא צריך ללכת? מחד גיסא, "חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו" (מדרש בראשית רבה, ראה להלן) ושומה עליו ללכת בדרכו של אביו יצחק. מאידך גיסא, יש לו גורם נוסף שלא עמד בפני שניהם - בן אהוב שלא יכול לעזוב את משרתו ולחזור ככה סתם לארץ כנען. יעקב זוכה זבחים לכבוד יצחק אביו שלא ירד, בתקווה סמויה שיורשה לו לרדת. ואכן, הקב"ה שרואה את כיסופיו נותן לו את הרשות לרדת למצרים. מה גם שאכן יש את התקדים של אברהם שהיגר בשנות רעב ובהזדמנות ראשונה, כשהמצרים התייאשו מעניין שרה, חזר לארץ כנען (ולא חיכה אולי עד תום שנות הרעב). ראה פירוש אור החיים, שאמנם בעיקר דבריו הולך בשיטת רמב"ן בפרשתנו כפי שנראה בהמשך (בגישת מדרש תנחומא הלאומית-היסטורית), אבל מעלה בין השיטין את האפשרות האחרת של הרמב"ן של לך לך: "ולצד שיחשוב יעקב לחזור לעלות ממצרים כשימצא שעת הכושר והוא אחר שנת רעב". אמנם לא כמו ספורנו לעיל שאומר "לכה ואראנו" ו"אמתה הפעם" ו"לא שאגור שם כדבריו", אבל כמו אברהם שירד לתקופה מוגבלת וחזר בהזדמנות ראשונה.

¹⁰ רש"י, בפירושו המינימליסטי, מסכם את הגישה האישית, ללא שום חשבונות היסטוריים, כפשוטה. בפירושו לפסוק א: "חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו" הוא נשען על בראשית רבה צד ה. ראה שם במקור איך המדרש מפלפל בענייני כבוד והלכה למי מקדימים שלום לרב או לתלמיד, לרב או לאב (והובאו הדברים להלכה, בשר"ע יורה דעה סימן רמ). הכל, רק לא דיון בנושאים

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן יח

"ויוסף הורד מצרימה" - זה שהכתוב אומר: "בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה" (הושע יא ד). ראוי היה ישראל לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין, כשם שירדו לבבל, אילולי שקדם יוסף. כל מה שאירע ליוסף אירע לציון... לפיכך היה יעקב מתיירא לירד למצרים, לפי שנגזר על אברהם: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך" (בראשית טו יג), וישב לו בארץ כנען. באו ואמרו לו: נמכר יוסף שנדמה לשור, שנאמר: בכור שורו הדר לו (דברים לג יז), והרי הוא נתון במצרים. כיון ששמע יעקב כן אמר: הרי אני יורד למצרים, אע"פ שאני פורע שטריו של אברהם. מיד: "ויואמר ישראל רב עוד יוסף בני חיי" (בראשית מה כח), מיד ירדו כל השבטים עמו, מי גרם להם שירד למצרים? - יוסף. "בחבלי אדם אמשכם" - זה יוסף. "ויוסף הורד מצרימה"¹¹.

רמב"ן בפרשתנו, פרק מו פסוק א

... אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בבראשית רבה (צד ה), כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו, ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק, שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו. ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו, ומשם נטל רשות בלכתו לחרן.¹²

שכל טוב (בובר) שמות פתיחה ד"ה שכל טוב יתן

כי היה ראוי לפרעה לבא ולכבוש את ארץ חברון במצור ולהוציא מתוכו את יעקב ואת ביתו בכבלי ברזל ונחושות ולהורידם למצרים, לקיים גזירת הבורא שנאמר: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" (שם שם).¹³ ומשכס שם הבורא בחבלי אדם בעבותות אהבה, כדכתיב: "שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה יז). ומאהבת יעקב את יוסף אמר: "אלכה ואראנו בטרם אמות" (בראשית מה כח). וניתן חנם בעיני פרעה ועבדיו, שנאמר: "במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך" (שם מז ו). וכשעיוותו את דרכם לפני בוראם ובגדו בתורת הדעת, ונטמאו בשיקוצי עיניהם ודבקו בגילולי מצרים כבוגדים, הקים הקב"ה עליהם מלך איתן הפכפך ועקלתון וחדש גזירותיו והעבידם בפרך.¹⁴

היסטוריים וחשבונות לאומיים. ואם יש היסוס ומורא בירידה למצרים, אין הם בשל ברית בין הבתרים ושעבוד מצרים, אלא פשוט צער על עזיבת הארץ והצורך לצאת לגלות ולוא לתקופה קצרה. בשיטת רש"י ובראשית רבה הולכים גם ספורנו, חזקוני ורד"ק וגם שני המדרשים שהבאנו לעיל (פסיקתא זוטרתא ופרקי דרבי אליעזר). ומי עוד מסייע לרש"י? הרמב"ן שהבאנו לעיל (אל דאגה, זה רק הרמב"ן של פרשת לך לך, הרמב"ן בפרשתנו יגיע בקרוב וכדרכו הוא חולק על רש"י). ומה יעשו רש"י וסיעתו עם פסוקים ג וד? את פסוק ד: "אֲנֹכִי אֶרְדֵּי עִמָּךְ מִצְרַיִם וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם עִלָּה יוֹסֵף יִשִׁית יָדוֹ עַל עֵינַיִךְ", הם יפרשו כהבטחה אישית ליעקב. אבל עם פסוק ג: "כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְנֶךָ" יש קצת בעיה ורש"י אכן לא מפרשו. מה תשובה היא זו למי "שהיה מיצר על שנוקם לצאת לחוצה לארץ" כדברי רש"י, או שחושש ללכת אל "ארץ טמאה" כדברי פרקי דרבי אליעזר?¹¹

כאן כבר אין שום סיפור אישי, הכל "חשבונות גדולים" ומהלכים היסטוריים בלתי נמנעים. פרשתנו הנראית כלפי חוץ כסיפור אישי היא למעשה קיום ברית בין הבתרים. ראה רבינו [ברית בין הבתרים לאורך הדורות](#), בפרשת לך לך. במודע או שלא במודע, אומר מדרש תנחומא, צריך היה לתמרן את יעקב לרדת למצרים "בעבותות אהבה" ודרך כל נפתולי סיפור החלומות של יוסף ושנאת אחים. כל כך, שגם כשיעקב מבין שהוא נגרר לגלות ושעליו מוטל קיום ברית בין הבתרים, אין הוא מהסס לרעו ואין לו בעצם ברירה אלא לרדת. אם לא בשלשלאות ובקולרין, אזי בעבותות אהבה שנכרכו גם בהם גם חבלים של שואה.

¹² בראשית דבריו שם מביא הרמב"ן את שיטת רש"י והמדרשים הנ"ל שהבאנו - הגישה האישית - ואיננו פוסל אותה, אבל בדבריו שלו הוא ממשיך בבירור את הקו של מדרש תנחומא. הסוד שרמב"ן מדבר עליו הוא לקורא, אבל לא ליעקב. יעקב נמשך בעבותות אהבה לבנו וללא ספק יורד למצרים במטרה ראשית לראות את יוסף. ועם זאת, הוא חש ומרגיש בתוך תוכו את הסוד, שהנה שוב הוא יוצא לגלות. מאותה באר שבע ממנה יצא בפעם הראשונה וממנה לא יצאו אבותיו שנשבעו שם על הישיבה בארץ. ומכך הוא מתיירא. ולכן הוא זובח זבחים ומתפלל שלא תמתח מידת הדין יתר על המידה ושיהיה סוף וקץ לשעבוד. ראה גם פירוש אור החיים שהולך בדרך זו. גישה זו, שאפשר אולי לכנותה הגישה הלאומית-היסטורית, מקבלת סימוכין טובים מהפסוק: "כי לגוי גדול אשימך שם" והיא משתלבת היטב גם עם המדרשים הרבים המפרשים את החלק הראשון של פסוק ד: "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" באופן לאומי ולא אישי ("כשירדו למצרים ירדה שכניה עמהם", מכילתא בשלח וכן רבים). ואיפה השעבוד? והיכן האמירה הברורה לאברהם: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך... ועבדום וענו אותם"? את זה אין הקב"ה אומר ליעקב, אפשר שחס עליו ולא רצה למהול את שמחתו לקראת המפגש עם יוסף בעצב שעבוד מצרים העתידי. קושי אחר נעוץ בסימומו של פסוק ד: "ויוסף ישית ידו על עיניך" בו כאילו יעקב את נפשו הציל. ראה בפרט פירוש אור החיים כאן שלדעתנו יש בו קושי רב בנקודה זו בדיוק. אבל ראה דברי מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק מו ג: "ויואמר אנכי הקל האלהי אביך שנגלית לי לו בבקשו לרדת למצרים ועכבתיו. אבל אתה אל תירא מרדה. כלומר אל תירא שלא לרדת שהיה יעקב אבינו דואג על גזירה שנגזרה בין הבתרים שוא ישתעבד הוא עצמו שם, לכן אמר: כי לגוי גדול אשימך שם. שלא ישתעבדו בניך בימך". פתרון אישי אגואיסטי ליעקב? נראה פתרון אפשרי בהמשך. ועכ"פ, באנו שוב למחלוקת שראינו במקומות רבים: שיטת רש"י \ מדרש רבה, כנגד שיטת רמב"ן \ מדרש תנחומא.

¹³ מסעות כיבוש רבים ערכו מעצמות האזור, בפרט בארץ ישראל (כנען) שהיא בתפר בין המעצמות הצפוניות - אשור, בבל, פרס ובין המעצמה הדרומית - מצרים. נראה שהדרשן שכבר "ראה" את כיבוש הארץ בידי אשור ובבל, מדמיין לעצמו אפשרות "פשוטה" שגלות מצרים הייתה מתחילה בנסיבות דומות. מצרים הייתה כובשת את ארץ ישראל ומגלה את יושביה. פרעה יכול היה לעשות לאבות בדיוק את מה שעשה נבוכדנצר לבנים בסוף בית ראשון.

¹⁴ מדרש זה חורג מהדיון שתחמנו לעיל - מה חשב יעקב כאשר החליט לרדת למצרים. ועם זאת הוא שופך אור מיוחד על פרשת ירידת יעקב למצרים ועל גלות ושעבוד מצרים בכלל. לכאורה, הוא ממשיך את הקו של מדרש תנחומא הנ"ל (ראה איך הוא בנוי

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: נשוב ונקרא את הפסוקים שהבאנו בראש דברינו. אין שם שם הול"ה (מידת הרחמים) רק שם א-להות (מידת הדין). ודאי יש לכך סיבה, אבל לא ראיתי מי מהמפרשים או המדרשים שעומד על כך. גם לא ברויאר בספרו פרקי בראשית. האם יש בכך הכרעה לסייעת רש"י או לסייעת רמב"ן? המאיר עינינו יבורך.

מים אחרונים 2: שיטת הרמב"ן שהבאנו היא סבוכה יותר ממה שנראה ודורשת חקירה בפני עצמה. בנוסף לשני הרמב"ן שהבאנו, זה בפרשת לך לך שמתאר את ירידתו של אברהם למצרים כהכרח זמני וממילא יכולה לשמש צידוק ליעקב לרדת אף הוא באופן זמני למצרים כפתרון מעשי, וזה שרואה בירידה למצרים "גזירה משמים" וסוד, יש גם רמב"ן שלישי ורביעי. השלישי, אף הוא בפרשת לך לך. ראה שוב פירושו לבראשית פרק יב פסוק י, רואה בירידה למצרים, בשילוב מעשהו עם שרה, חטא גדול: "ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא". לא ברית בין הבתרים היא הגורם לגלות מצרים, אלא ירידת אברהם הראשונה. ברעב הראשון שהוא מתנסה בארץ, הוא ממהר לרדת למצרים ומסתבך באמירות לא מדויקות ומסבך את שרה.

והרביעי, בפירושו בראשית פרק מו פסוק ב: "ויאמר יעקב יעקב - אחר שאמר לו השם לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד ההוא. וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים. אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל, אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה, כי מעתה הגלות תתחיל בו. וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו (פסוק ח), כי בשם בני ישראל יבאו שמה, כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם, אבל יעקב הוא עתה ברדתו שם". בירידה למצרים, מאבד ישראל את שמו, שניתן לו בכניסתו לארץ ישראל, לאחר שגבר במאבק עם שרו של עשו. חזרנו ליעקב, יעקב, שלפני ההבטחה הגדולה שבפרשת וישלח, השם ישראל יצטרך להמתין לגאולת מצרים!

מים אחרונים 3: ראה פירוש רש"ר (ר' שמשון רפאל הירש) לבראשית מה יא, שלמעשה מתייחס לנושא ולפסוקים שהבאנו לעיל: "על ידי משקל שני סלעי מילת - כביטוי חז"ל (שבת י ע"ב) - שיעקב הוסיף על כתונת יוסף, התגשמה הברית בין הבתרים. בארץ כנען לא הייתה משפחת יעקב נעשית לעם. תוך גידולה, הייתה נטמעת בסביבתה. כדי להיות לעם בלא להתבולל, היה עליה לבוא אל תוך אומה שמעצם טבעה התנגדה לתכונה היהודית - וזו הייתה מצרים. כך, לאחר מכן, הקנאות שבנתה את הגיטאות, היא שהייתה כלי שרת בידי ה', כדי להרחיק אותנו מכל תרבות החטאים של ימי הביניים, ולמען נטפח בחוגנו הצר את אושר המשפחה ואת רוח המשפחה והקהילה. למען יוקצה לנו במצרים מחוז מיוחד להתפתחותנו, נאלץ האחד לעבור לפנינו, להיות "אב" לפרעה ומושל בכל הארץ. ולמען לא יוכל שום מצרי לטעון שאין מקום לעברים במצרים, שכן לא נולדו שם, נאלצו כל המצרים לעזוב את אדמת אבותיהם, להיות הם עצמם גרים באדמה שיעבדוה מעתה. בדומה לכך, הזרם המופלא של נדידת העמים הירבה גרים על אדמת אירופה, בשעה ששבט יעקב פתח במסעו הגדול אל תפוצת בני אירופה. לעומת צווי הגירוש של אי-סובלנות גרמנית: "אין מקומכם כאן", העמידה ההיסטוריה שאלה תחת שאלה: "כלום עריסת סבך עמדה כאן". עד כאן דברי הרש"ר ולא נוסף על דבריו דבר.

עליו) ואת גישת הרמב"ן, אור החיים וסיעתם. הוא בפירוש מתייחס לפן הלאומי. הוא אפילו מראה כיצד הפן האישי מסובב ומתמרן לטובת החשבון ההיסטורי "הגדול והרחב". ועם זאת, לא גזירת ברית בין הבתרים ושום תכנית א-להית אינם כופים על היחיד והכלל הליכה בדרך מסוימת. השעבוד בא משום "שעיוותו את דרכם לפני בוראם ובגדו בתורת הדעת ונטמאו בשיקוצי עיניהם". האפשרות שיעקב ובניו ירדו למצרים, ישמרו על זהותם ויחזרו לארץ כנען, בלי שעבוד, בהחלט הייתה קיימת. אברהם יצר את התקדים. בכך הולך מדרש זה דווקא בשיטת רש"י וסיעתו לעיל. הירידה למצרים הייתה מפן אישי ומשפחתי, מוצדק או לא, והקלקול אירע שם במצרים. ומה יהיה על ברית בין הבתרים? הרבה שלוחים למקום וגם אפשר שינחם על הרעה. וכמו שאומר משה לקב"ה על הפסוק "למה הרעותה לעם הזה": "העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו? ואם בשביל שאמר אברהם אבינו במה אדע כי אירשנה ואמרת לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ... היה לו להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב, לא לעם הזה שהוא בדורי!" (שמות רבה ה כב). לאור גישה זו, גם מדרש שכל טוב "האגואיסטי" שהבאנו בסוף ההערה הקודמת "שהיה יעקב אבינו דואג על גזירה שנגזרה בין הבתרים שמא ישתעבד הוא עצמו שם, לכן אמר: כי לגוי גדול אשימך שם. שלא ישתעבדו בניך בימך" - מקבל משמעות חדשה. תורפו של דבר, יעקב אכן חשש ופחד. הוא הרגיש היטב שלירידתו האישית לראות את בנו האהוב יש גם משמעות רחבה יותר ויש כאן סכנה. אך האם בגלל זה לוותר ולא לראות את יוסף? לא! הסכנה של גלות וגרות תמיד קיימת, אך אין היא הכרחית. הכל תלוי במעשיו של האדם. נראה לנו שמוטיב זה חוזר בכל עוצמתו בפרשת ויחי, בברכת יעקב לבניו. שם המצב כבר שונה וברור לכולם שהנסיעה לבקר את הבן הפכה מכבר "לגור בארץ" גם אחרי תום שנות הרעב. אבל עדיין אפשר לא לחטוא, אפשר להגיע להבנה עם פרעה של יוסף, אפשר, כדברי רמב"ן בפרשת לך לך הנ"ל: "ויבא להם ריוח והצלחה מאת האלהים לשוב, או שיתכן להם לברוח לארץ כנען בהתיאשם ממנה". הכל צפוי והרשות נתונה.